

Wetenschappelijk is dit boek niet alleen van belang als interessant ego-document van een participant maar ook als aanzet voor verder onderzoek. Van Baal geeft zijn visie en werk. Hoe zagen die van andere betrokkenen er uit? Over de diplomatieke verwickelingen rond Nieuw-Guinea na 1945 is veel geschreven. Het heeft de aandacht voor het eigenlijke ontwikkelingsbeleid in dat gebied volledig overschaduwd. Hoogste tijd om daar nu werk van te gaan maken.

E. Locher-Scholten

F. A. M. Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg. Noodzaak en lotgevallen van een regionale herstructurering, 1955-1975* (Leiden: Martinus Nijhoff, 1988, xviii + 707 blz., f95,-, ISBN 90 6890 213 X).

'Onder een bewolkte hemel: de Limburgers zonder mijnen' is het laatste tafereel van dit boek. Ruim een decennium na de mijnsluiting overheerst in Limburg het gevoel dat de lucht is geklaard. De regionale economie groeit immers sinds 1983 sneller dan de landelijke en voor bedrijven van overzee hoort Limburg bij de aantrekkelijkste gebieden in de EEG. Ondanks de titel van het laatste hoofdstuk, sluit Messings terugblik en herwaarding van de jaren 1955 tot 1975 wonderwel aan bij het zonniger levensgevoel.

Het boek van Messing handelt op de eerste plaats over de noodzaak van het sluiten van de steenkolenmijnen in Limburg. In de befaamde nota van Den Uyl uit 1965 erkende de staat, de eigenaar van de Nederlandse staatsmijnen, dat het staken van steenkoolontginning in Limburg onvermijdelijk was. Niet alleen van het staatsmijnbedrijf, maar ook van de particuliere mijnondernemingen werd het einde aangekondigd. DSM, de rechtsopvolger van de staatsmijnen, wilde een antwoord zien op de vraag of de mijnen en nevenbedrijven op goede gronden waren gesloten. Stapsgewijs en gedetailleerd schetst Messing de meningsvorming die culmineerde in het voorstel van de staatsmijndirectie de winning en verwerking van steenkolen op termijn te staken. De ontwikkelingen worden terecht in een breed kader geplaatst. Het boek behandelt echter niet alleen de voorgeschiedenis en gronden voor de principiële beslissing. Het analyseert tevens uitvoerig hetgeen volgde. Eind 1974 sloten de laatste particuliere mijnen hun poorten. De staatsmijnen hadden reeds eind 1973 de laatste kolen naar boven gehaald en het verkoopkantoor der staatsmijnen te 's-Gravenhage opgeheven.

Mijnsluiting betekende meer dan alleen een eind maken aan het winnen en verkopen van steenkool. De nota van Den Uyl was tevens 'inzake de industriële herstructurering van Zuid-Limburg'. Messing zag gelukkig af van een beperkte opdracht. Het boek beschrijft dan ook uitvoerig het zoeken naar vervangende werkgelegenheid voor 45.000 werknemers over de periode 1965 tot 1975. Het staken van de steenkoolwinning is uiteraard voor de regionale herstructurering geen natuurlijke caesuur. Hoewel de nadruk valt op de periode tot 1975, heeft de auteur op tal van plaatsen de lijnen doorgetrokken tot in de jaren tachtig. Messing zal Kreukels' typering van de jaren na 1975 als 'doodgaan duurt zo lang' niet overnemen. Maar ook hij laat zien hoe diep de mijnsluitingen blijvend ingrepen in het leven van vele gezinnen.

Het belangrijkste criterium om een boek te beoordelen is de vraag of het wat nieuws brengt. Over deelaspecten van het verdwijnen van de Limburgse mijnindustrie is het nodige gepubliceerd. V. Moharir en H. Schumacher hebben meer algemene studies geschreven. Messings geschiedenis van de mijnsluiting is niet een radicale omverwerping van het bestaande beeld. Wel bewerkt het boek een bijstelling en aanzienlijke verduidelijking. Het belangrijkste is wel,

dat het boek goed laat zien hoe inadequaate simpele schema's zijn om zo'n gecompliceerd proces te vatten. Messings boek zal ongetwijfeld het standaardwerk blijven voor het eind van de steenkolenmijnbouw in Limburg.

Een brede opzet en een gedetailleerd verhaal kunnen leiden tot een onoverzienbare fragmentatie. Het omvangrijke boek, meer dan 500 pagina's tekst, is evenwel zeer leesbaar geschreven. De blik achterde vele schermen en de detaillering van het verhaal zijn effectief tot een geheel samengesmeed. Juist hierdoor komt de lezer onontkoombaar tot de conclusie, dat de beslissing de mijnen te sluiten op goede gronden is genomen, onvermijdelijk was en eigenlijk nog eerder had moeten worden genomen. Niet onbelangrijk bij het vormen van dit beeld is de wijze waarop Messing de jaren voor 1965 analyseert in bedrijfseconomische termen: de periode vanaf 1965 karakteriseert hij als in wezen niets anders dan een geschiedenis van subsidie en sociaal beleid. De tegenstelling tussen enerzijds no-nonsense ondernemen en harde (bedrijfs)economische analyse en anderzijds het jongleren met macro-economische grootheden door politici, sociaal beleid en aanmodderen onder een ongunstig gesternte, roept echter ook enige twijfels op.

Terugblikkend lijken gegronde beslissingen een ijzeren logica te hebben; achteraf is het moeilijk voorstelbaar hoezeer zij verbonden waren met onzekerheid, dat er binnen zekere grenzen meerdere opties waren. Dit effect wordt nog versterkt door de onvermijdelijkheid die bedrijfseconomische calculaties kunnen suggereren. Het voornemen de mijnen te sluiten riep weerstanden op. Het boek van Messing is daar een echo van. Het waren niet alleen emoties die de overhand kregen. Het debat was tevens een teken dat de bedrijfseconomische calculaties niet *qualitate qua* eenduidig waren. De meningen liepen uiteen over wat gegevens en variabelen waren en welk gewicht men moest toekennen aan bepaalde factoren of uitkomsten. De laatste pagina's van de geschiedenis van de Limburgse steenkolenmijnbouw van C. Raedts uit 1974 getuigen daar nog altijd van.

Het gecreëerde beeld van bedrijfseconomische vanzelfsprekendheid schijnt de gegrondheid van de beslissing de mijnen te sluiten buiten twijfel te plaatsen. Maar daarmee wordt ook het bijzondere van wat gebeurde bij de staatsmijnen, de overheid en de mijnwerkersbonden tussen 1957 en 1965 verhelderd. Vergeleken met de spanningen die de inkrimping van de steenkoolindustrieën in andere Europese landen recentelijk veroorzaakte, waren de kracht van de overtuiging dat in Nederland de mijnbouw nagenoeg onmiddellijk beëindigd diende te worden en de snelheid waarmee deze overtuiging veld won uitzonderlijk.

Gezien het betoog zou men het niet verwachten, maar Messings boek laat goed zien, dat het eind van de steenkolenmijnbouw in Limburg vooral een zaak was van overtuiging en niet van calculeren. De cijfers hadden ook anders geïnterpreteerd kunnen worden. Mogelijk wordt de lezer op het verkeerde been gezet, omdat juist door de permanente signalen van doom, de cijfers lijken mee te vallen. Maar er is daadwerkelijk meer aan de hand dan een perspectief vertekening. Onlangs probeerde de Nationale Investerings Bank vast te stellen wat ondernemingen succesvol maakt bij structurele problemen. Succesvolle ondernemingen blijken significant anders te reageren op bedreigingen van buiten af dan minder succesvolle. Een van de interessantste uitkomsten van het onderzoek was, dat minder succesvolle bedrijven denken vanuit de techniek, verwoed proberen goedkoper te produceren en daarvoor geld lenen en juist daardoor vaak op den duur noch hun financiële verplichtingen kunnen nakomen noch op een verantwoorde wijze liquideren. Succesvolle ondernemingen benaderen veranderingen veeleer als een marktprobleem. Dit lijkt de opstelling van de directie van de staatsmijnen goed te karakteriseren. In het licht van de wat minder recente geschiedenis van het Limburgse mijnbedrijf zelf was een dergelijke benadering evenwel geenszins vanzelfsprekend.

Messing eindigt zijn boek met het aanhalen van het gedenkboek van de staatsmijnen uit 1952. De toen nog onaantastbaar geachte constante, met name de nationale noodzaak van een eigen kolenproductie, kwam binnen enkele jaren in het geding. Natuurlijk, als je nu dit gedenkboek leest, dan dringt zich onweerstaanbaar de gedachte op 'het kan verkeren'. Het zal de lezer niet opvallen dat in 1952 meer woorden werden besteed aan de 'tijden van aarzeling, van druk en tegenspoed' dan aan de andere zijde van de balans, de 'tijden van voorspoed'. De zinsnede 'de Last van 1901, die van Lely en van Nolens' was niet alleen bedoeld als metafoor. Een generatie, waarvan mijn directeur Raedts wellicht de laatste was, meende dat het bestaansrecht van de Nederlandse mijnbouw niet louter een bedrijfseconomische was. Mijnbouw was letterlijk een last.

Deze generatie was zich bewust, dat de Limburgse steenkolenwinning permanent in het geding was. De Europese kolenmijnbouw in zijn geheel bevond zich op zijn laatst sedert 1920 in een structurele crisis. Economische indicatoren verhulden dit niet. Toen mijn ingenieur J. Muller zich in 1938 aan bedrijfseconomische beschouwingen waagde, kon hij niet anders dan concluderen dat een kapitaalrendement van 3,5 procent onbevredigend was voor een industrie met een groot risico. De gedachte dit gegeven te interpreteren als een signaal dat het beter was de steenkoolwinning te staken, kwam evenwel niet bij hem op. De mijn directies zelf benadrukten in deze tijd dat men het mijnbedrijf niet in economische termen, maar in technische moest beoordelen. 'Mining is chance' was in deze kringen een ander geveugeld woord, waarmee men de economische basis van het bedrijf karakteriseerde. Over 'de Last van Lely en van Nolens' en de veranderde opvattingen over de draagbaarheid ervan, is het laatste woord nog niet gezegd.

Het is al vaker gesignaleerd, in de bedrijfsgeschiedenis bestaat een onmiskenbare voorkeur voor succesvolle ondernemingen. Een impliciet kenmerk van succes blijkt te zijn dat bedrijven het eeuwige leven hebben. In publikaties wordt daarom onevenredig veel aandacht besteed aan conceptie, oprichting en startproblemen. De geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg brengt de andere kant van de levenscyclus aan het daglicht. Het boek van Messing is een schoolvoorbeeld hoe boeiend het eind van een onderneming of bedrijfstak kan zijn.

B. Gales

R. A. D. Renting, e. a., ed., *Voor burger en bestuur. Twintig jaar Nederlands archiefwezen 1968-1988* (Archiefpublicaties II; S. 1.: Vereniging van Archivarissen in Nederland, Hilversum: Verloren, 1988, 251 blz., f25,-, ISBN 90 71251 10 1).

Onder redactie van oud-voorzitters van de Vereniging van archivarissen in Nederland is in 1988 een publikatie verschenen over het Nederlandse archiefwezen vanaf 1968, het jaar waarin de Archiefwet 1962 in werking trad en mr. A. E. M. Ribberink de taak van algemeen rijksarchivaris op zich nam. Het afscheid van Ribberink als Nederlands toparchivaris bood een welkome gelegenheid deze periode van twintig jaar vanuit verschillende gezichtspunten te belichten. De redactieleden hebben er zich niet aan onttrokken ieder zelf een bijdrage te leveren. Daarnaast zijn als auteurs deskundigen op specifieke terreinen aangezocht. Zoals archivarissen betaamt heeft de redactie de bijdragen ingedeeld volgens een indelingskarakteristiek van algemeen naar bijzonder.

F. C. J. Ketelaar, de tegenwoordige algemeen rijksarchivaris, opent de reeks met de meest algemene bijdrage over de globale ontwikkeling en het reilen en zeilen van de overkoepelende